

ZBORNİK

FILOZOFIJA I STVARALAŠTVO

IZDAVAČI

Hrvatsko filozofsko društvo
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ZA IZDAVAČE

Bruno Ćurko
Siniša Opić

UREDNIK

Tomislav Krznar

IZVRŠNA UREDNICA

Mira Matijević

RECENZENTI

Predrag Finci
Predrag Čičovački
Antonija Balić

TAJNICA

Mira Matijević

FILOZOFIJA I STVARALAŠTVO

Urednik
Tomislav Krznar

Hrvatsko filozofsko društvo
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, 2021.

SADRŽAJ

Predgovor	7
1. STVARALAŠTVO: FILOZOFIJSKO OCRTAVANJE FENOMENA	11
<i>Žarko Paić</i> : Metafizika i kibernetika: O tehnosferi ili od stvari mišljenja do stvari koja misli	13
<i>Marica Rajković</i> : Stvaralaštvo kao <i>technê</i> : središnji problem filozofije suvremenog doba	51
<i>Iris Vidmar Jovanović</i> : Umjetničko stvaranje: od Kantova genija do suvremenih kognitivnih znanosti i umjetničkih praksi	69
<i>Goran Vranešević</i> : Pravo slobodne volje: Hegel o stvaranju i vlasništvu	89
2. LOGIKA: PRED IZAZOVIMA STVARALAŠTVA	101
<i>Tin Perkov</i> : Logika i stvaralaštvo	103
<i>Marko Kardum, Sandro Skansi</i> : Mogućnost primjena tradicionalnih i suvremenih estetičkih teorija na logičko-matematičke dokaze	109
<i>Dževad Zečić</i> : Silogistika Hasana Kafije Pruččaka s gledišta moderne formalne logike	137
3. STVARALAŠTVO: DUHOVNOST I KULTURA	165
<i>Ivana Knežić, Maja Poljak</i> : Kontemplacija i stvaralaštvo u tomističkim promišljanjima	167
<i>Filip Martin Svibovec</i> : Prema čovjeku stvaratelju: Model Krista slavnoga i čovječja sloboda za stvaralaštvo	189
<i>Michael Antolović</i> : »Mi, umorne duše« – Werner Sombart kao kritičar moderne kulture	205

4. STVARALAŠTVO: JASTVO I NARACIJA	227
<i>Ana Grgić</i> : Narativ i stvaranje jastva: u čemu je privlačnost narativizma?	229
<i>Marin Biondić</i> : Naracija, postmortalna zla i dobrobit života	249
5. KNJIŽEVNOST: PROBLEM STVARALAŠTVA	261
<i>Martina Blečić</i> : Shakespeareov Jago kao protuprimjer tradicionalnoj definiciji laži	263
<i>Josip Berdica</i> : Estetika kao izraz etike: uvođenje u istraživanje estetske misli Lava N. Tolstoja	295
<i>Nataša Govedić</i> : Radikalna pasivnost, rad zastoja i aktivna nemoć stvaralaštva. Kafkine »štetočine« (<i>Preobražaj, Zamak</i> i <i>Umjetnik u gladovanju</i>)	323
6. STVARALAŠTVO: UMJETNOST, GLAZBA I MEDIJI	339
<i>Divna Vuksanović, Vlatko Ilić</i> : Stvaralaštvo – filozofija – umjetnost – kapitalizam	341
<i>Slobodan Sadžakov, Milivoje Mladenović</i> : Nacizam i umjetnost	355
<i>Miroslav Huzjak</i> : Probijanje »četvrtog zida« kao interaktivni postupak suvremenog umjetničkog stvaralaštva	375
<i>Dušan Milenković</i> : Glazbena transkripcija i remiks. Primjena estetike glazbe Stephena Daviesa na promišljanje suvremene elektroničke glazbe	389
<i>Luka Perušić</i> : Filozofijska dimenzija pripovjednog sadržaja videoigara – proširena rasprava	413
7. STVARALAŠTVO: ODGOJ I OBRAZOVANJE	441
<i>Tea Pahić</i> : Odgoj, roditeljstvo i stvaralaštvo: prilog interdisciplinarnoj raspravi	443
<i>Tomislav Krznar</i> : Problem stvaralaštva u filozofiji Milana Polića	463
KAZALO IMENA	485
IZVADCI IZ RECENZIJA	495

Predgovor

Pred vama je izbor iz plejade radova koji su nastali na temelju izlaganja na znanstvenome skupu »Filozofija i stvaralaštvo« koji se održao 13. – 15. prosinca 2018., u Zagrebu, u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva i Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.¹ O karakteru formata ovog skupa, jedan od kroničara rada Hrvatskog filozofskog društva zapisao je sljedeće:

»Od samog osnivanja Hrvatskog filozofskog društva započelo se s praksom organiziranja simpozija uz Godišnju skupštinu Društva, u trajanju od jednog do tri dana. Već je samo osnivanje društva organizirano uz sastanak i simpozij Jugoslavenskog društva za filozofiju i sociologiju, koji se održavao u Zagrebu. S dva izuzetka (1966. i 1986. godine), simpoziji su se redovito održavali svake godine. Kontinuirano su utjecali na jačanje i cizeliranje filozofske misli u Hrvatskoj. Znatno dio izlaganja s tih simpozija objavljen je u časopisima i zbornicima Hrvatskog filozofskog društva ili kod drugih izdavača.«²

Kako vidimo, zbornik je slijednik skupa koji se tradicionalno održava u formatu Godišnjeg skupa Hrvatskog filozofskog društva i to već preko šest desetljeća, što ga zasigurno čini najdugovječnijom znanstvenom manifestacijom na ovim područjima. Tijekom tog vremena diskutirale su se, za filozofiju i društvo, iznimno važne teme pa je tako jedna od, vjerujemo, značajnijih zasjala i u tom skupu, konkretno tema stvaralaštva. Upravo u ovoj, i mnogim drugim aktivnostima i manifestacijama, Hrvatsko filozofsko društvo oblikovalo se kao vodeća institucija filozofskog života u regiji u čijim postulatima je zapisana briga o filozofiji, intelektualnim i kulturnim aktivnostima koje unapređuju društvo, kao i briga o obrazovanju u području filozofije i doticajnim područjima.

¹ U pisanju ovog »Uvodnika« oslanjamo se na »Predgovor« programske knjižice simpozija *Filozofija i stvaralaštvo*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2018., str. 7–11. Dostupno na: <http://www.hrfd.hr/godisnji-simpozij-hrvatskog-filozofskog-drustva-2018/>. Također, oslanjamo se na »Uvodnik« priređen za temat u časopisu *Filozofska istraživanja* 39 (2019) 4, te »Uvodnik: Filozofija i stvaralaštvo« priređen za temat u časopisu *Metodički ogledi* 27 (2020) 1, str. 9–11.

² Usp. Grgec, Goran: »Pola stoljeća Hrvatskog filozofskog društva kao istraživački izazov«, *Filozofska istraživanja* 28 (2008) 3, str. 529.

Posebno je značajna stvar ta što se kao suorganizator skupa, pa tako i sunakladnik ovog zbornika, javio Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, središnja ustanova obrazovanja u području učiteljstva i odgojiteljstva u Republici Hrvatskoj. Filozofska nastojanja oko zbližavanja filozofije i obrazovanja našla su dodirno mjesto upravo u točki stvaralaštva, točki susreta i razilaženja brojnih teorija i promišljanja, kao i konkretnih praksi i djelovanja. Uvjerenja smo da ne postoji snažno društvo bez snažnog obrazovanja, snaga svakog fenomena, pa tako i obrazovanja je u temeljima, riječju odgojiteljstvu i učiteljstvu, upravo zato uloga filozofije u kapacitetima kritičnosti, refleksije i emancipatorske snage, ovim je fenomenima vitalno potrebna.

Vežano uz temu, recimo uvodno da stvaralaštvo primarno razumijevamo kao djelotvornu snagu ljudskoga bića kojom čovjek proizvodi *svoj* svijet u području kulture, znanosti, umjetnosti, religije, tehnologije itd. Od početka svojeg postojanja, na svim lokalitetima i u svim vremenima čovjek stvara kulturne i tehničke artefakte kojima oplemenjuje svoje životno okružje. Istovremeno, ti artefakti svjedoče o sjaju nutrine onoga koji ih je proizveo, o strahovanjima i o nadama. U tom pogledu, fenomen stvaralaštva iznimno je složeno područje otvoreno propitivanju u brojnim znanstvenim, umjetničkim i kulturnim perspektivama. Na spomenutom skupu nastojali smo problem stvaralaštva otvoriti širokoj diskusiji, ponajprije unutar filozofije, pa nakon toga i srodnim područjima znanja. Nastojali smo i u okrilju ovog zbornika stvoriti mjesto susreta različitih područja znanosti, znanstvenih disciplina kao i mjesto susreta filozofije i umjetnosti. U programu skupa održano je šezdesetak izlaganja u kojima sedamdesetak sudionika i sudionica različito pristupa širokom spektru tema, od problemskih ili povijesnih prinosa u filozofiji, preko estetike i filozofije umjetnosti do likovnih umjetnosti, vizualnih umjetnosti, teorije medija, glazbe, kao i do povijesti, sociologije, psihologije, obrazovnih znanosti, komunikologije, informacijskih znanosti, matematike i drugih područja. Posebno značajno mjesto dobile su teme iz područja obrazovnih znanosti, područja koje u sebi objedinjava različita znanja i pristupe i koje je okrenuto oblikovanju ne samo društvenih struktura, nego i *rastu* pojedinaca i pojedinki u svim životnim razdobljima. Brojnost tema izloženih na skupu, kao i različitost pristupa, naglašena interdisciplinarnost, transdisciplinarnost i pluriperspektivizam, govore o snazi teme, ujedno i o potrebi da se upravo tema stvaralaštva uvijek iznova promišlja i diskutira, da se nastoji oko novih pristupa i novih doprinosa. Makar dio toga, vjerujemo, prenijeli smo i na stranice ovog zbornika.

U zborniku stoga donosimo ukupno dvadeset i dva rada, od kojih je dvanaest već objavljeno u časopisima Društva, i to osam u *Filozofskim istraži-*

vanjima, i četiri u *Metodičkim ogledima*. Deset članaka priređeno je izravno za ovaj zbornik (uključujući članak Ž. Paića koji je uz nadopune preuzet iz časopisa *Zeničke sveske*). Obilje kvalitetnih radova, uzevši u obzir njihovu širinu te intenzitet obrađenih tema, ponekad je teško organizirati u smisle- nu cjelinu zbornika. U tom pogledu sadržaj ovog zbornika razdijelili smo u sedam poglavlja. U prvom, naslovljen »Stvaralaštvo: filozofijsko ocrtavanje fenomena« donosimo četiri članka u kojima nastojimo dati osnovi prikaz problema stvaralaštva kako ga se može sagledati iz različitih kutova filozof- skog promišljanja, kako u »klasičnim« filozofijskim obradama, tako i u onim suvremenim. Drugo poglavlje, naslovljeno »Logika: pred izazovima stvaralaštva«, donosi tri vrlo značajna priloga. Može se na prvi pogled učiniti da lo- gika, kao predmet istraživanja u filozofiji i drugim područjima, ima malo toga bliskoga s problemima stvaralaštva, no ovi prilozi jasno demantiraju ta očeki- vanja. Upravo suprotno, ukazuju na činjenicu da sva područja ljudskog znanja imaju dodirnih točaka i zajedničkih sadržaja. Treće poglavlje »Stvaralaštvo: duhovnost i kultura« sadrži tri rada koja informativno i utemeljeno govore o složenim fenomenima duhovnosti i njena očitovanja u socijalnim i kultur- nim konstrukcijama. Zasiurno kvalitetni i instruktivni prilozi koji govore o naizgled prisutnim, a zapravo nedovoljno poznatim temama, upravo su zato dragocjeni. U četvrtom poglavlju »Stvaralaštvo: jastvo i naracija« donosimo dva priloga u kojima se iz drugog kuta filozofije promatraju problemi jastva, naracije, memorije i dobrobiti života. Ovi su radovi svakako značajno upot- punjenje cjeline naših promišljanja o fenomenu stvaralaštva. U petom poglav- lju, naslovljenom »Književnost: problem stvaralaštva«, donosimo tri izvrsna primjera filozofijske analize kapitalnih književnih tekstova. U sva tri teksta dobivamo nove i osvjetljujuće spoznaje o temama koje su dio svih obrazovnih programa. U šestom, najvećem poglavlju zbornika, naslovljenom »Stvaralaš- tvo: umjetnost, glazba i mediji« donosimo pet dragocjenih priloga o širokom spektru tema: od ekonomskog tretmana umjetnosti, preko razumijevanja feno- mena umjetnosti u totalitarnom ozračju, problemima glazbe ili novih medija kako ih vidi filozofija. Zbornik zaključujemo sedmim poglavljem naslovlje- nim »Stvaralaštvo: odgoj i obrazovanje« u kojemu na pregledan i istovremeno nov način nastojimo progovoriti o ključnim temama filozofije odgoja.

Ovako zamišljenom tematskom platformom, bilo skupa bilo zbornika, ne iscrpljuju se mogućnosti istraživanja problematike stvaralaštva, upravo suprotno, nadamo se da smo našim nastojanjima otvorili mogućnost izgrad- nje kvalitetnih doprinosa koji će ubuduće tražiti svoje mjesto u diskusijama i tekstovima. Tomu je tako zato što je filozofija – ako bismo smjeli upotrijebiti ovaj personificirani oblik iskaza – u svojoj srži dijalog: kritičko pronicanje u bit

predmeta, logičko strukturiranje dobivenih sadržaja te dijaloško posredovanje stvorenih uvida. Ona ne živi u zatvorenim i posvećenim prostorima, nego želi izaći izvan *sebe same* i sudjelovati u komunikaciji s drugim područjima ljudskog znanja. Vjerujemo da je upravo to bitno obilježje stvaralaštva, kako je ono iskazano u najdubljim sferama onoga ljudskoga.

Nadamo se također da smo nastojanjem i oko ovog zbornika pridonijeli djelatnosti Hrvatskog filozofskog društva koje je u svojoj preko šezdesetogodišnjoj povijesti nastojalo oko brige za filozofiju u brojnosti njenih izričaja, istovremeno nastojeći i oko dijaloga s drugim područjima znanja i znanosti sličnih ili različitih pogleda na iste predmete mišljenja. Vjerujemo da su načela uvažavanja i otvorenosti prema *drugome* bila određenja djelovanja brojnih članova i članica Hrvatskog filozofskog društva u njegovoj povijesti, čemu smo i mi ovim zbornikom nastojali pridonijeti.

Procjenu o uspješnosti naših nastojanja ostavljamo naraštajima čitatelja ovih stranica.

Tomislav Krznar